

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra filozofie

Bakalářská práce

Původ a správnost *onomat* v Platónově dialogu *Kratylos*

(Origin and Correctness of *onomata* in Plato's Dialogue *Cratylus*)

Vypracovala:

Barbora Bušová

V Olomouci 2011

Vedoucí práce:

Mgr. Pavel Hobza, Ph.D.

Poděkování

Děkuji Mgr. Pavlu Hobzovi, Ph.D. a Mgr. et Mgr. Martinu Zielinovi za pomoc a podporu při tvorbě této práce.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem samostatným autorem této práce a že jsem veškerou literaturu, z níž jsem čerpala, uvedla v bibliografii.

V Olomouci 20. května 2011

.....

Obsah

Úvod	6
1. Základní jazykové koncepce v dialogu <i>Kratylos</i>	8
1.1. Smysl výrazu <i>onoma</i> v Platónových dialozích.....	8
1.2. Pozice naturalisty.....	9
1.3. Pozice konvencionalisty	10
2. Argumentace proti konvencionalismu	12
2.1. Subjektivismus.....	12
2.1.1. Soukromé pojmenování.....	12
2.1.2. Prótagorův relativismus.....	13
2.1.3. Dva významy výrazu <i>ὀνομάζειν</i>	15
2.2. Nepravdivost <i>onomat</i>	15
2.3. <i>Onoma</i> jako nástroj.....	16
3. Argumentace proti naturalismu	18
3.1. Analogie s malbami	18
3.2. Dva <i>Kratylové</i>	19
3.3. „Sklérotés“	20
3.4. Názvy čísel	21
3.5. Správnost prvotních <i>onomat</i>	22
3.6. Deskripce vs. reference.....	24
4. Kritéria správnosti <i>onomat</i>	25
4.1. Nápodoba (<i>μίμησις</i>)	25
4.1.1. <i>Onoma</i> jako obraz věci.....	25
4.1.2. Účel <i>onomat</i> : poučení o věcech	26
4.2. Dodržování konvence	27
5. Jakou pozici v otázce o původu <i>onomat</i> zastával Platón	30

Závěr.....	35
Použité zkratky.....	38
Seznam použité literatury.....	39

Úvod

Problematika řeči a jazyka začala hrát výraznější roli v období klasického Řecka, zejména v souvislosti s rozvojem athénské demokracie. Pro tuto demokracii byly charakteristické soudní procesy, při nichž měl obžalovaný přednést řeč na svou obranu. Pronesl-li svou řeč dostatečně přesvědčivě, mohl být omilostněn, a to navzdory dosavadním normám, neboť tyto normy se formovaly a revidovaly právě prostřednictvím těchto soudů.¹ Ukázalo se tedy jako velmi důležité a výhodné být dobrým řečníkem, čehož využili sofisté – lidé, kteří tvrdili, že vědí, jak má vypadat správná řeč, a že jí dokážou naučit i druhé. Vybírali od lidí peníze za to, že je učili argumentaci, ale také se „věnovali filosofii jazyka. Diskutují o tom, zda slova mají svůj význam přirozeně, nebo konvencí; zabývají se víceznačností slov, synonymií a etymologií.“²

A přesně těmto problémům se věnuje i Platón ve svém dialogu *Kratylos*. Představuje zde dvě hlavní, protichůdná stanoviska, o kterých se pravděpodobně v jeho době diskutovalo: na jedné straně to bylo přesvědčení, že *onomata* (tzn. „slova“ či „jména“) mají svůj původ v přirozenosti (*φύσις*) věcí, na druhé straně tvrzení, že jazyk je výsledkem lidské dohody, zákona (*νόμος*). Postava jménem Kratylos je zastáncem první teorie, která bývá v sekundární literatuře označována jako naturalistická, a této terminologie se budu ve své práci držet i já. Kdekoli budu hovořit o naturalismu, budu mít na mysli jen a pouze onu níže podrobněji vysvětlenou pozici v otázce o správnosti a původu slov, bez žádných souvislostí s jinými významy, které tento termín může mít v jiných kontextech. Druhá pozice bývá nazývána konvencionalismem a jejím obhájcem v dialogu je postava Hermogena. Třetím mluvčím v dialogu *Kratylos* je Sókratés, který se nejprve kloní na tu, později na onu stranu.

Podle způsobu jeho řeči lze dialog rozdělit na tři části. V první části (zhruba 383a – 390e) hovoří Sókratés převážně s Hermogenem a obhájuje naturalistickou pozici. Ve druhé části (390e – 427d) rozvíjí vlastní etymologické úvahy na příkladech jednotlivých slov, čímž má podpořit teorii o jejich přirozené správnosti. Třetí část dialogu (427d – 440e) tvoří rozhovor Sókrata s Kratylem, v němž Sókratés obrací své názory a argumentuje proti naturalismu. Tato změna Sókratova stanoviska vyvolávala zmatení interpretů, již ji pak vysvětlovali různými

¹ Srov. Osborne, R. *Dějiny klasického Řecka*, s. 138.

² Ricken, F. *Antická filosofie*, s. 38.

způsoby. Její interpretace úzce souvisí s názorem, jak na danou problematiku nahlížel sám Platón, čemuž se věnuji v kapitole 5.

V předchozích kapitolách se pokusím vysvětlit, jak jsou obě klíčové teorie v dialogu prezentovány a jaké argumenty proti oběma stanoviskům Platón prostřednictvím svých postav zformuloval. V některých případech provádím zhodnocení jednotlivých argumentů, ať už své vlastní, či s využitím dostupných interpretací. Zabývám se také otázkou, co vše může být myšleno správností *onomat*. Cílem práce je podat souhrnný pohled na to, jak jsou jazykové problémy v dialogu *Kratylos* zpracovány a jaké důsledky vyplývají z jejich řešení.

1. Základní jazykové koncepce v dialogu *Kratylos*

Hlavním tématem dialogu *Kratylos* je původ slov, tedy otázka, zda jednotlivá slova vznikla od přírody, zda byla stanovená bohy či lidmi. Z různých odpovědí na tuto otázku vyvstávají další problémy: otázka, jsou-li slova správná a případně v čem tato správnost spočívá, zda vůbec mohou být slova nesprávná a co je jejich účelem.

1.1. Smysl výrazu *onoma* v Platónových dialozích

Záměrně jsem dosud hovořila o „slovech“, a nikoli o „jménech“, jak je zvykem. Užívání výrazu „jméno“ v souvislosti s Platónovými dialogy je pochopitelné, neboť tento termín je skutečně nejpřirozenějším překladem výrazu *onoma*, jenž je používán v řeckém textu. Je však důležité si uvědomit, že starořečtina nedisponuje termínem odpovídajícím výrazu „slovo“, a je možné, že výrazu *onoma* bylo někdy užíváno v tomto smyslu.

Smyslů, v jakých Platón užívá slova *onoma*, lze však nalézt více. Někdy je chápé jako vlastní jméno, což je nejbližší tomu, co se dnes běžně myslí „jménem“. Toto chápání je patrné z úvodní pasáže dialogu *Kratylos*: „Táži se ho tedy já, zdali je jeho jméno doopravdy *Kratylos*, a on souhlasí. ‚A co Sókratovo?‘ řekl jsem. ‚Sókratés,‘ odpověděl. ‚Tedy snad i všichni ostatní lidé mají každý to jméno, kterým každého nazýváme?‘ A on řekl: ‚Tvé jméno jistě není Hermogenés, ani kdyby ti tak říkali všichni lidé na světě.“³

Další způsob chápání slova *onoma* se shoduje se smyslem, jaký má dnes výraz „jméno“ v lingvistice: označuje všechny (v češtině) ohebné slovní druhy s výjimkou sloves. Distinkci mezi jmény a slovesy Platón provádí, a to tehdy, kdy staví proti sobě *onoma* a *rhéma*. *Rhéma* neznamená primárně sloveso, vzhledem ke kontextu je však tento překlad vhodný: „Máme totiž patrně dvojí druh projevů hlasem o tom, co jest. (...) Jeden se nazývá jména (*onomata*), druhý slovesa (*rhémata*). (...) Projevu vztahujícímu se k činnostem říkáme zajisté sloveso. (...) Avšak hlasovému výrazu označujícímu samy podněty oněch činností jméno.“⁴ Tímto

³ *Crat.* 383b. – V případě citace Platónových dialogů uvádím v poznámce pod čarou vždy jen latinskou zkratku názvu dialogu (viz přílohu „Použité zkratky“ na str. 38) a citovanou pasáž podle Stephanovy paginace. Ve většině případů cituji český překlad, jehož autorem je František Novotný. Cituji-li řecký text, držím se Burnetovy edice Platónových spisů, dostupné na internetové adrese <<http://www.perseus.tufts.edu>>.

⁴ *Soph.* 261e – 262a. O rozlišení na *onomata* a *rhémata* hovoří Sókratés také v *Crat.* 431b-c.

způsobem je pravděpodobně pojmu „jméno“ rozuměno i všude tam, kde je jméno definováno jako „název věci“⁵.

Jindy je smysl termínu *onoma* ještě obecnější. Jde o již zmíněný případ, kdy je možné jej přeložit výrazem „slovo“. Pro příklad sáhnou opět do *Kratyla*: „(...) je třeba, jak se podobá, podívat se již na ona jména, na která ses ty ptal, na slovo *rhoé* (tok) a *ienai* (jít) a *schesis* (zadržování)“⁶. Na této pasáži si lze povšimnout dvou věcí: jednak se zde ve výčtu slov, která jsou nazvána jmény, vyskytuje sloveso (*iévai*), což jasně dokládá, že rozsah pojmu *onoma* je širší než ve výše citované pasáži ze *Sofisty*, a jednak se v českém překladu vyskytuje výraz „slovo“, který je zde ve srovnání s originálem navíc. Pojem „jména“ je překladem termínu *ónόματα*, ale výrazu „slovo“ v originálním textu žádné slovo neodpovídá.⁷ Doplnění překladatel provedl pravděpodobně z „kosmetických důvodů“ – aby nemusel opakovat slovo „jména“. Zároveň tím ukázal, že v některých případech lze neproblematicky užít jak výrazu „jméno“, tak „slovo“, stojí-li v řeckém textu termín *onoma*.

Možností, jak chápat termín *onoma*, je několik a často lze z kontextu poznat, která z nich je v tom kterém případě nejpravděpodobnější. Ale jakýkoli jeho překlad s sebou již nese jistou interpretaci překladatele a každý z alternativních překladů vyvolává trochu jiné konotace (např. českého slova „jméno“ se nejčastěji užívá ve spojitosti se jménem nějaké osoby, „název“ označuje neživé věci, výraz „slovo“ je obecnější než oba předchozí, neboť se vztahuje i na slovesa, předložky, částice atd.). Proto budu ve své práci raději užívat řeckého slova *onoma*, budu-li referovat o tom, co je o něm vypovídáno v Platónových textech.

1.2. Pozice naturalisty

Jako naturalismus bývá v souvislosti s tímto dialogem označována teorie, dle níž všechna *onomata* mají svůj základ v přírodě, a jsou proto všechna správná.⁸ Tuto pozici zastává postava *Kratyla* a v první části dialogu se k ní kloní také *Sókratés*, a je to vlastně on, kdo ji více rozebírá. Vysvětluje, že *onomata* jakožto nástroje k pojmenování věcí vytvořil člověk, zákonodárce, avšak nikoli nahodile, nýbrž podle přirozenosti každé pojmenované věci.

⁵ Srov. *Crat.* 385a.

⁶ *Crat.* 424a.

⁷ „ἤδη ἔοικεν ἐπισκεπτέον περὶ ἐκείνων τῶν ὀνομάτων ὧν σὺ ἦρου, περὶ ‚ρόης‘ τε καὶ τοῦ ‚ιέναι‘ καὶ ‚σχέσεως‘“ (*Crat.* 424a).

⁸ „že pro každou z věcí je od přírody správné jméno a že jméno není to, jak kteří lidé po úmluvě věc nazývají, označující ji částkou své řeči, nýbrž že jest jakási přirozená správnost jmen pro Hellény i pro Barbary, a to pro všechny táž.“ (*Crat.* 383a-b)

Onomata užívaná lidmi v řeči byla nutně vytvořena uspořádáním a kombinací hlásek. Pravidla, kterými se toto uspořádávání údajně řídilo, rozebírá Platónův Sókratés až později v tomtéž dialogu (*Crat.* 426c – 427d). Ze Sókratovy řeči v první části dialogu se zdá, že podle něj zákonodárce netvoří *onomata* podle věcí, k nimž se mají vztahovat, nýbrž podle nějakého vzoru. Pojmenovávání přirovnává k řemeslným činnostem, např. k výrobě brda (nástroje ke tkaní). Říká, že řemeslník při výrobě brda hledí „k onomu vidu“ (*πρὸς ἐκεῖνο τὸ εἶδος*)⁹, který je „samým skutečným brdem“ (*αὐτὸ ὃ ἔστιν κερκίς*)¹⁰. Analogicky pak musí zákonodárce „hledět k onomu samému skutečnému jménu (*πρὸς αὐτὸ ἐκεῖνο ὃ ἔστιν ὄνομα*) a tak tvořit i dávat všechna jména“¹¹. Ať už zde má Platón na mysli teorii idejí, či ne, je zřejmé, že tvorba věcí je chápána jako napodobování nějakého jejich nemateriálního vzoru a vznik *onomata* složeného z hlásek podle nějakého „skutečného“ *onomata*.

Naturalismus chápe *onoma* několikerým způsobem: jednak jako nástroj, což je patrné z výše popsané analogie s předměty, jakými jsou brdo či vrták. *Onoma* je definováno jako nástroj ke jmenování, ale také „k poučování a k rozebírání jšoucnosti“¹². Různé výklady toho, co je touto definicí myšleno, uvádím v kap. 4.1.2., nyní jen naznačím, že dle naturalistů již samotná *onomata* přinášejí nějakou informaci o pojmenovaných věcech. *Onomata* jsou v rámci této teorie chápána také jako obrazy pojmenovaných věcí, což se zakládá na přesvědčení, že vznikla jejich napodobením. A do třetice mohou být *onomata* v naturalismu pojímána jako „odhalení“ či „projevení“ (*δήλωμα*) podstaty věcí. Všechna tři pojetí jsou navzájem propojena: tím, že jsou *onomata* obrazy věcí a podobají se jim, odkrývají jejich podobu, čímž zároveň informují o tom, jaké ony věci jsou.

1.3. Pozice konvencionalisty

Konvencionalistická teorie je v dialogu připisována postavě Hermogena, který odmítá možnost, že by *onomata* byla založena v přirozenosti věcí. Tvrdí, že byla vytvořena lidmi nahodile a že mezi nimi a věcmi, které označují, není žádný jiný vztah než ten, že se lidé dohodli na tom, jaká *onomata* se budou vztahovat k jakým věcem.¹³

⁹ *Crat.* 389b.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ *Crat.* 389d.

¹² *Crat.* 388c.

¹³ „žádná jednotlivá věc nemá žádné jméno od přirozenosti, nýbrž z obyčeje a zvyku těch, kteří si mu zvykli a užívají ho.“ (*Crat.* 384d)

Nejen že Hermogenés hovoří o nahodilosti při lidské dohodě při pojmenovávání věcí, ale dokonce také pokládá za oprávněné jakékoli odchylky od této dohody. Nevidí nic špatného na tom, když kdokoli nazve již pojmenované věci jakkoli jinak.¹⁴ Tvrdí, že každé *onoma*, které někdo nějaké věci dá, je stejně správné jako všechna ostatní. Hermogenés je přesvědčen o správnosti všech *onomat* stejně jako Kratylos, avšak ze zcela jiného důvodu. Zatímco Kratylos pokládal všechna *onomata* za správná pro jejich původ v přirozenosti věcí, pro Hermogena jsou správná již z definice: jelikož jejich správnost spočívá v tom, že jsou dána, jsou nutně správná všechna.

Ačkoli Hermogenés v dialogu předkládá konvencionalistické teze, David Sedley upozorňuje, že by neměl být považován za zarputilého konvencionalistu. Je totiž otevřen revizi svého stanoviska, nabídne-li mu někdo lepší alternativu („Jestliže je tomu nějak jinak, jsem ochoten, co se mne týče, poučit se a slyšet o tom nejenom od Kratyly, nýbrž i od kohokoli jiného.“¹⁵), a v následné diskusi skutečně přitakává Sókratovým argumentům. Dle Sedleyho nepředstavuje postava Hermogena ani tak zastánce nějaké teorie, jako spíše zdravý rozum, který se vymezuje vůči Kratylovu stanovisku, neboť se mu jeví jako nesmyslné. Konvencionalismus pak obhájí se slovy, že „neví, jak by tomu mohlo být jinak“.¹⁶

¹⁴ Srov. *Crat.* 385a.

¹⁵ *Crat.* 384d-e.

¹⁶ Srov. Sedley, D. *Plato's Cratylus*, s. 51-52.

2. Argumentace proti konvencionalismu

Argumenty proti konvencionalismu formuluje Sókratés v první části dialogu (zhruba 385a – 390e) v rozmluvě s Hermogenem. Nyní se pokusím vysvětlit, jaké argumenty to jsou, zda jsou legitimní a jak na ně reaguje Hermogenés.

2.1. Subjektivismus

Sókratés se v dialogu minimálně dvakrát pokouší svými otázkami dostat Hermogena do pozice, v níž by se projevil jako subjektivist, a bylo by tak snadné jej odmítnout. Dle některých interpretů (např. R. Barney, D. Sedley) však Hermogenovo stanovisko v subjektivismus ani relativismus neústí.

2.1.1. Soukromé pojmenování

Poté, co se z Hermogenovy řeči zdá, že každému přisuzuje právo pojmenovávat věci a že každé takové vytvořené *onoma* pokládá za správné, ptá se Sókratés, zda tím, kdo pojmenovává, může být kromě obce (*πόλις*) i jednotlivec (*ιδιώτης*). Hermogenés souhlasí, načež Sókratés sahá k extrémnímu příkladu: jednotlivec použije nějaké *onoma* k označení jiné věci, než jakou jím označují ostatní lidé („čemu nyní říkáme člověk, to já budu nazývat koněm“¹⁷). I toto pojmenování považuje Hermogenés za správné, což už se může jevit poněkud neintuitivně. Kdyby každý nazýval cokoli jakkoli, řeč by ztratila smysl, neboť by se lidé mezi sebou nedomluvili.

Důležité však je, že v dialogu jak Sókratés, tak implicitně svým přitakáním Hermogenés rozlišují pojmenování, které dává jednotlivec – soukromé (*private naming*) a pojmenování obecné (*public naming*). Soukromě mohu pro nějakou věc používat libovolné označení, např. mohu nějakého svého známého nazývat „držgrešle“. Není důležité, proč mu tak říkám, ani zda je mé označení „oprávněné“. Používám je k označení svého známého, kdykoli na něj pomyslím, neboť jsem se tak „dohodla sama se sebou“, jak říká v závěrečné části dialogu Sókratés (*Crat.* 435a). Ale musím vědět, že je nemohu použít před nikým, kdo mou „dohodu“ nezná, pokud chci, aby mi rozuměl. To, že výraz „držgrešle“ vztahuji k jednomu konkrétnímu

¹⁷ *Crat.* 385a.

člověku, je pouze můj vlastní soukromý zvyk, který je funkční na privátní půdě. Kdybych jej použila na poli veřejném, výsledkem by bylo neporozumění.

Hermogenés o soukromém pojmenování dále nehovoří, neboť se Sókratés pouští do dalšího argumentu, ale zajisté by netvrdil, že používání slova „kůň“ pro označení člověka by ve veřejné komunikaci bylo bezproblémové. Mluví pouze o správnosti soukromého označení, nikoli o jeho funkční aplikaci ve veřejné sféře, a distinkce mezi těmito dvěma sférami si je jistě vědom.¹⁸

2.1.2. Prótagorův relativismus

Dalším argumentem, kterým se Sókratés snaží přiblížit Hermogena subjektivismu, je přirovnání jeho výroků ke stanovisku Prótagorovu, které je běžně interpretováno jako přesvědčení, že věci jsou pro každého člověka takové, jakými se mu jeví. Jestliže záleží na každém člověku, jak věci pojmenuje, a tato pojmenování budou správná, nezávisí na jednotlivých lidech i samy věci? Tímto způsobem se táže Sókratés a Hermogenés připouští, že o Prótagorově stanovisku již dříve uvažoval, nicméně, jak zdůrazňuje R. Barney¹⁹, jej ani dříve ani nyní nepřijímá.²⁰ Souhlasí se Sókratem, že existují lidé řádní a špatní, rozumní a nerozumní, kteří se liší mírou znalostí o věcech. Kdyby jsoucnost věcí záležela v mínění každého jednotlivého člověka, byly by tyto distinkce nesmyslné.²¹

Postupnou argumentací (za vytrvalého přitakávání Hermogenova) dochází Sókratés k závěru, že z odmítnutí Prótagorova stanoviska vyplývá nutné přijetí naturalistické teorie o původu *onomat*, tedy opaku toho, k čemu se na počátku Hermogenés přikláněl. D. Sedley však takový závěr striktně odmítá: „in no way is it insinuated that Hermogenes' linguistic conventionalism entails Protagorean relativism, so that the rejection of relativism will lead to that of conventionalism. (...) one could be relativistic about naming while holding that most other truths are absolute and/or objective.“²² Na dalších stranách své knihy Sedley rozepisuje Sókratovu argumentaci do několika bodů a upřesňuje, se kterým bodem nesouhlasí. Jestliže není pravda, že člověk je měrou všech věcí, tvrdí Sókratés, pak všechny věci mají vlastní, pevně danou přirozenost. Takovou přirozenost mají proto i všechny činnosti, které s těmito věcmi souvisejí, a má ji i pojmenovávání věcí, neboť je jednou z nich. Sókratés tedy

¹⁸ Srov. Sedley, D. *Plato's Cratylus*, s. 53-54.

¹⁹ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 29.

²⁰ „Mně se už kdysi stalo, Sókrate, že jsem byl ve svých pochybnostech zanesen i sem k myšlence Prótagorově; avšak nezdá se mi zrovna, že by tomu bylo tak.“ (*Crat.* 386a)

²¹ Srov. *Crat.* 386b-e.

²² Sedley, D. *Plato's Cratylus*, s. 54.

dovozuje, že pojmenovávání nemůže být libovolné, neboť jde o činnost, která stejně jako všechny ostatní činnosti vztahující se k věcem podléhá pravidlům. Sedley nesouhlasí hned s prvním dovozením: jestliže se Prótagorás mylí, mají všechny věci ($\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$) svou vlastní přirozenost. Za chybu zřejmě pokládá zde použitý obecný kvantifikátor. Prótagorův výrok „člověk je měrou všech věcí“ lze přeformulovat do věty „pro všechny věci platí, že jejich přirozenost je závislá na člověku“ ($\forall x (x \rightarrow y)$). Negací tohoto výroku je věta „ne pro všechny věci platí, že jejich přirozenost je závislá na člověku“ ($\neg \forall x (x \rightarrow y)$), tedy „existují některé věci (alespoň jedna věc), pro které neplatí, že jejich přirozenost je závislá na člověku“ ($\exists x [\neg (x \wedge y)]$). Toto tvrzení je opravdu vzdáleno tomu, co tvrdí Sókratés, totiž že všechny věci mají svou vlastní přirozenost.²³ Negací výroku s obecným kvantifikátorem totiž vzniká výrok s kvantifikátorem existenčním, nikoli obecným. Platónův Sókratés je tak usvědčen z chyby v argumentaci, třebaže pomocí zásad predikátové logiky, formulovaných až v pozdější době.

Co plyne z dosavadní úvahy: Hermogenés může odmítnout Prótagorův relativismus (není pravda, že vše je závislé na člověku) a zároveň si podržet svůj konvencionalismus (tvrzení „některé věci a činnosti mají svou vlastní přirozenost“ nevylučuje, že některé jiné věci a činnosti tuto přirozenost nemají – mezi tyto činnosti může patřit právě pojmenovávání věcí).

²³ Navíc dovození, že věci mají svou vlastní přirozenost, není-li jejich přirozenost závislá na člověku, je platné pouze za předpokladu, že neexistuje žádná jiná možnost, jakou přirozenost by věci mohly mít, než tyto dvě: buď závislou na člověku, nebo svou vlastní, pevně danou. Tento problém však není předmětem diskuse.

2.1.3. Dva významy výrazu *ὀνομάζειν*

Tato kapitola sice není věnována žádnému speciálnímu Sókratovu argumentu, ale uznala jsem za vhodné ji sem zařadit, neboť jde o zajímavý rys Hermogenovy řeči, obsažený právě v jeho odpovědích Sókratovi. Zatímco Sókratés hovoří většinou o „nazývání“ (používá sloveso *καλεῖν*), Hermogenés rozlišuje v rámci jmenování dvě činnosti: jednak zavedení, ustanovení *onomat* (sloveso *τίθημι*), a jednak jejich používání (slovesa *καλεῖν, φᾶναι*).²⁴ Sloveso *ὀνομάζειν* se může vztahovat k oběma činnostem – i v *Řecko-českém slovníku* nalezneme pod tímto heslem vedle neutrálních výrazů „jmenovati, nazývati“ i „slova tvořiti“ (1. význam) a „mluviti, vysloviti“ (2. význam).²⁵ Hermogenés tak upozorňuje na zdánlivě triviální fakt, že *onoma* musí být nejprve dáno, a až poté bude užíváno v řeči. Ale je-li předmětem sporu správnost jmenování, o které z činností je řeč?

Rachel Barney (2001), která na toto rozlišení upozornila²⁶ (v souladu s ní je i David Sedley, 2003), uvažuje o správnosti obou činností a domýšlí tak Hermogenovo stanovisko: pokud jde o tvoření, jsou všechna *onomata* správná; jejich užití je správné tehdy, je-li v souladu s tím, co bylo stanoveno. To zajišťuje možnost komunikace a zároveň chrání Hermogena před relativismem – užívání *onomat* není nahodilé a chaotické, nýbrž je podřízeno konvenci, zvyku, tomu, na čem se lidé dohodli. Samozřejmě může dojít ke změně *onomat*, která je klasifikována jako jejich opětovné zavedení: znovu musejí být vytvořena a ustavena dohodou.

Kdyby Hermogenés tvrdil, že *onomata* jsou vždy správná při jakémkoli stanovení i při jakémkoli užití, patrně by jej Sókratés právem nazval subjektivistou. Avšak pozice, která podřizuje užívání tomu, co bylo zavedeno, je čistě konvencionalistická a vůči obvinění ze subjektivismu rezistentní.

2.2. Nepravdivost *onomat*

Argument, který ústí v tvrzení existence nepravdivých *onomat*, používá Sókratés proti Hermogenovu názoru, že „jakékoli jméno čemu kdo dá, to že je správné jméno“²⁷. Sókratés si

²⁴ Srov. *Crat.* 384d, 385d.

²⁵ Srov. Prach, V. *Řecko-český slovník*, s. 371.

²⁶ O nutnosti rozlišovat zavedení *onomat* a jejich používání, jakož i o odlišnosti kritérií pro správnost těchto činností, hovoří již Richard Robinson ve svém článku *A Criticism of Plato's Cratylus* (1956), ale nejen, že si nevšímá tohoto rozlišení v Hermogenově řeči, ale dokonce obviňuje postavy dialogu z toho, že nejsou tohoto rozlišení schopny. Srov. Robinson, R. *A Criticism of Plato's Cratylus*, s. 338.

²⁷ *Crat.* 384d. Sókratův argument se nachází dále, v pasáži 385b-c.

nechá od Hermogena schválit tvrzení, že je možné mluvit pravdu a nepravdu, existuje tedy řeč pravdivá a nepravdivá. Následně aplikuje „princip kompozicionality“, když tvrdí, že části pravdivé řeči musejí být pravdivé a že nepravdivá řeč obsahuje složky nepravdivé.²⁸ Je-li *onoma* částí řeči, potom nepravdivá řeč obsahuje nepravdivá *onomata*.

Tento argument je slabý, a to z mnoha důvodů. Zaprvé nemůže sloužit k obhajobě naturalismu, neboť je namířen proti správnosti *onomat*, kterou naturalismus tvrdí neméně než konvencionalismus, ať už z jakéhokoli důvodu. Zadruhé vypovídá o pravdivosti, respektive nepravdivosti, nikoli o správnosti, respektive nesprávnosti. Je sice možné spatřovat v nepravdivosti nesprávnost, ale pokud není správnost *onomat* definována jako jejich pravdivost, není zaměňování těchto dvou pojmů korektní. Zatřetí: příčinou nepravdivosti věty / řeči nemusí být nepravdivost jejích částí (např. dle korespondenční teorie pravdy je věta nepravdivá tehdy, když to, co vypovídá, neodpovídá realitě). Navíc není jasné, co je myšleno „nepravdivým *onomatem*“, a např. R. Robinson zcela odmítá možnost, že *onomata* mají pravdivostní hodnotu: „names are neither true or false because they do not assert or describe, but name or refer“.²⁹ Další nejasnost spočívá v otázce, co je nepravdivá řeč. Nepravdivé řeči a nepravdě vůbec je věnována pozornost v Platónově dialogu *Sofisté*s. Zde je po dlouhé úvaze definována nepravdivá řeč (*λόγος ψευδής*) jako taková řeč, která vypovídá „něco různého od jsoucná“, „mluví tedy o nejsoucnu jako o jsoucnu“, vypovídá „věci nejsoucí jakoby jsoucí“.³⁰ V samotném dialogu *Kratylos* se Sókratés otázkou nepravdivé řeči zabývá v rozmluvě s Kratylem, který tvrdí, že „vůbec není možné mluvit nepravdu“: „jak by také, Sókrate, člověk mluvící to, co mluví, mohl mluvit, co není?“³¹ Ačkoli byl výše popsán Sókratův argument směřovaný proti Hermogenovi, protiargumentu se mu dostává od zastávce opačného stanoviska, naturalisty Kratyly. To je dalším znakem skutečnosti, že Sókratův pokus odůvodnit existenci nepravdivých *onomat* neohrozil Hermogenovu pozici, přestože se mu Hermogenés nijak nebránil.

2.3. *Onoma* jako nástroj

Přirovnání *onomat* k nástrojům je naturalistický argument, kterým chce Sókratés ukázat, že jmenování není arbitrární, nýbrž podléhá jisté přirozenosti. Tento argument vychází z již

²⁸ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 30.

²⁹ Robinson, R. *A Criticism of Plato's Cratylus*, s. 335.

³⁰ *Soph.* 263b-d.

³¹ *Crat.* 429d.

dříve diskutovaného Sókratova tvrzení, že věci mají svou vlastní, pevně danou přirozenou jsooucnost a že ji mají i s nimi související činnosti. Sókratés uvádí příklady řemeslných činností a táže se, čím jsou tyto činnosti prováděny – Hermogenés dle očekávání odpoví, že se vrtá vrtákem a tká brdem. Když se Sókratés stejným způsobem zeptá na jmenování, dočká se odpovědi, že to, čím je jmenováno, je *onoma*. *Onoma* je tedy nástrojem jmenování právě tak, jako jsou vrták a brdo nástroji vrtání a tkaní. V poměrně rozsáhlé první části tohoto argumentu (387a – 388d) hovoří Sókratés pouze o užívání nástrojů, nikoli o jejich vytváření, což je patrné již z toho, že jmenování označí jako část mluvení. Druhému (respektive prvnímu) z významů slovesa *ὀνομάζειν* rozlišených Hermogenem, totiž tvorbě *onomat*, se Sókratés věnuje až následně (od 388d). Rozlišuje odborníky pro užívání nástrojů (vrtáč, tkadlec, dialektik) a odborníky pro jejich vytváření (kovář, brdař, zákonodárce), čímž uznává, že tvorba nástrojů je odlišná od dříve uvedených činností. I ona však podléhá pravidlům, neboť nástroje musejí být vyrobeny tak, aby měly svou „přirozenou podobu“. Vrták ani brdo nesmějí jejich tvůrci vyrábět, jakkoli se jim zamane, nýbrž s ohledem na to, jak mají vypadat, zejména na jejich funkčnost. Analogicky tomu, míní Sókratés, nesmí být ani *onoma* vytvořeno libovolně, nýbrž odborně, s ohledem na to, jak má přirozeně vypadat. Nástroje tedy dle Sókrata nesmí vyrábět každý (což odporuje Hermogenovu názoru, že tvůrcem *onomat* může být kdokoli), nýbrž pouze odborník na tuto činnost (v případě *onomat* tzv. zákonodárce – *νομοθέτης*), a to za dozoru člověka, který s vyráběným nástrojem umí odborně zacházet (v případě *onomat* je to filosof – dialektik).

Během argumentace Hermogenés Sókratovi neustále přitakává a po Sókratově radikálním tvrzení „Kratylos má pravdu“³², které vypadá, jakoby argumentaci uzavíralo, přiznává, že neví, jak má odporovat. Přesto se mu nechce opouštět své původní stanovisko a vybízí Sókrata, aby mu blíže vysvětlil, co myslí „přirozenou správností *onomat*“, neboť ji Sókratés dosud nespecifikoval.

³² *Crat.* 390d.

3. Argumentace proti naturalismu

Naturalistická pozice je podrobena námitkám ve třetí části dialogu, kde hovoří Sókratés s Kratylem (427d n.). Tak jako v první části přednášel Sókratés argumenty proti konvencionalismu, prověřuje nyní podobným způsobem pozici naturalistickou. Je proto logické, že zatímco v první části mu byl partnerem v diskusi Hermogenés, příznivec konvencionalismu, dostává se nyní ke slovu Kratylos, aby obhajoval své naturalistické stanovisko.

3.1. Analogie s malbami

První argument vychází z naturalistického přesvědčení, že *onomata* napodobují věci. Jsou-li *onomata* napodobeninami věcí, lze je přirovnat k obrazům, které tvoří malíři. Když malíř vytváří obraz, napodobuje věci pomocí barev, zatímco tvůrce jmen, označovaný jako „zákonodárce“ používá jako materiál pro napodobeniny hlásky. Je zřejmé, tvrdí Sókratés a Kratylos mu přitaká, že ne všichni malíři jsou stejně dobří. Ti, jejichž obrazy se více podobají zobrazovaným věcem, jsou lepší, než ti, kteří zobrazují věci méně věrně. Lepší malíři dělají lepší obrazy než horší malíři. Sókratés dovozuje, že analogicky k malířům musejí existovat i lepší a horší tvůrci jmen, kteří vytvářejí lepší a horší jména, která se více a méně podobají zobrazovaným věcem. Kratylos sice není schopen tento argument vyvrátit, ale různost kvality *onomat* uznává jen váhavě a nerad.

Sókratés tedy přestává argumentovat pro existenci nesprávných jmen a začíná hovořit o nesprávném přidělování. Znovu využívá analogii s obrazy: tak jako můžeme vzít něčí portrét a někomu jinému říci „toto je tvůj obraz“, můžeme učinit totéž i se jménem – říci „toto je tvé jméno“ někomu, kdo se jmenuje jinak. Tuto možnost Kratylos připouští, ačkoli o chvíli dříve pronesl zvláštní tvrzení: při oslovení např. Kratyla „Hermogene“ se nejedná o nesprávné jméno ani o nesprávné přiřazení, nýbrž jen o planě vydaný zvuk.³³ Byl natolik přesvědčen o nemožnosti nesprávného mluvení, že v případě, kdy by bylo třeba uznat chybné užití slov, byl ochoten tvrdit, že se o mluvení vůbec nejedná.

³³ Srov. *Crat.* 430a.

3.2. Dva Kratylové

Přirovnáním *onomat* k malbám chtěl Sókratés ukázat, že mohou existovat *onomata* horší kvality – ne všechny hlásky v nich obsažené jsou náležité, přesto mohou zobrazovat pojmenovanou věc. Není nutné, aby zobrazovala svůj objekt dokonale. V následujícím argumentu Sókratés tento závěr ještě posouvá, když tvrdí, že ono původně požadované dokonalé zobrazení věci v *onomatu* není ani možné. Ale je vhodné se nejprve podívat, jak Sókratés k tomuto argumentu dospěl.

Podnětem mu byla Kratylova námitka na předchozí argument tvrdící existenci lepších a horších *onomat*. (Tuto námitku pokládá Rachel Barney za Kratylovu nejchytřejší myšlenku z celého dialogu.³⁴) Podle Kratylovy vyjmutí, přidání či změna nějaké hlásky v *onomatu* nemá za následek totéž *onoma* horší kvality, nýbrž zcela něco jiného, např. nějaké jiné *onoma* s jiným významem (např. nahradíme-li ve slově „kočka“ první písmeno písmenem „č“, nedostaneme méně kvalitní označení pro kočku, nýbrž zcela regulérní slovo „čočka“ vztahující se k jiné skutečnosti).

Sókratés však má na Kratylovu námitku odpověď. Rozlišuje dva typy věcí: existují jednak entity, u nichž je primární kvantita, např. čísla, pro něž platí zásada předložená Kratylem (jestliže přidáme či odebereme od čísla nějakou jednotku, změní svou povahu a stane se jiným číslem). *Onomata* však dle Sókrata náležejí k druhému typu věcí, tedy k těm, které obsahují nějakou kvalitu (např. obrazy). Na tyto věci se ona zásada nevztahuje a Kratylův argument je proto neúčinný. Sókratés vysvětluje, že u obrazů dokonce nemohou být všechny jednotlivosti „náležité“, tedy stejné jako u zobrazované věci. Kdyby totiž byly všechny totožné, nebylo by možné odlišit obraz od zobrazované věci. Sókratés uvádí jako příklad zobrazované věci postavu Kratylova: „kdyby některý bůh napodobením vyobrazil netoliko tvou barvu a tvůj tvar, (...) nýbrž i vnitřní složky udělal právě takové, jako jsou tvé (...) a vložil do nich právě takový pohyb i duši i myšlení, (...) kdyby vedle tebe postavil druhou sestavu všech takových složek, které ty máš? Zdalipak by to byl v takovém případě Kratylós a obraz Kratylův či dva Kratylové?“³⁵ Oba se shodují, že výsledkem takového napodobování by byli dva Kratylové.

Je však otázka, nakolik je tento příklad analogický tvorbě *onomat* jakožto obrazů věcí. Jestliže *onoma* je z definice „projevení věci slabikami a hláskami“³⁶, nehrozí žádné

³⁴ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 111.

³⁵ *Crat.* 432b-c.

³⁶ *Crat.* 433b.

nebezpečí, že by mohlo být totožné s pojmenovávanou věcí, již proto, že je jiné povahy, z jiného „stavebního materiálu“. Není třeba hledat důvod odlišnosti *onomat* a věcí v kritériu, že *onoma* musí být obrazem, jestliže dosažení povahy věcí v moci *onomat* vůbec není. A co se týče hlásek, není důvod, proč by v *onomatu* nemohly být všechny „náležité“ (připustíme-li rozlišení hlásek na náležité a nenáležité). Zdá se, že to Sókratés potvrzuje, když vzápětí říká, že „věc je pověděna dobře“, obsahuje-li řeč „všechny náležité jednotlivosti (*πάντα τὰ προσήκοντα*)“, „špatně pak, jestliže jen málo“³⁷, ačkoli na tomto místě není explicitně řečeno, že ona *προσήκοντα* chápe Sókratés jako hlásky. Vedle nich však hovoří ještě o něčem jiném, co zajiště nemá hmotnou ani fonetickou povahu, a to je „ráz věci (*ὁ τύπος τοῦ πράγματος*)“. Představuje jej jako něco, co rozhoduje o tom, zda *onoma* úspěšně zobrazuje nějakou věc – *onoma* může být tvořeno hláskami správnými i nesprávnými, jelikož funkční je vždy, kdy je v něm obsažen ráz pojmenovávané věci. Avšak v čem tento ráz spočívá ani jak se pozná, že je v *onomatu* přítomen, Sókratés nevysvětluje.

3.3. „Sklérotés“

Výraz „sklérotés“ znamená v řečtině „tvrdost, drsnost, divokost“³⁸ a Sókratés jej uvádí jako příklad toho, jak mohou fungovat *onomata* s nenáležitými hláskami. Upomíná na dřívější pasáž, v níž se snažil vymezit význam jednotlivých hlásek v závislosti na tom, jak jsou tvořeny mluvícím ústrojím (426c - 427c), a v níž hlásku *r* nazval „nástrojem veškerého pohybu“³⁹, jelikož „jazyk při této hlásce nejméně trvá v klidu a nejvíce se chvěje“⁴⁰. Tato hláska je tedy vhodná pro vyjádření významu slova „sklérotés“ a skutečně je v něm obsažena. Kromě ní se však v tomto slově vyskytuje i hláska *l*, která podle Sókratova výkladu napodobuje hladkost a kluzkost, jelikož při jejím vyluzování „jazyk nejvíce klouže“⁴¹. V rámci Sókratova výkladu je tedy třeba přiznat, že slovo „sklérotés“ obsahuje dvě hlásky s kontradiktorickým významem. Přesto je neproblematicky používáno jen v jednom z těchto významů, což musí být umožněno něčím jiným, než je podobnost hlásek, jelikož v tomto případě by nebylo možné zjistit, která hláska je určující a která defektní, a tudíž, co ono slovo znamená. Kratylos přiznává, že slovu „sklérotés“ je vždy rozuměno jen v jednom z těchto

³⁷ *Crat.* 433a.

³⁸ Srov. Liddell, Henry George – Scott, Robert. *A Greek-English Lexicon* [on-line]. a Prach, V. *Řecko-český slovník*, s. 474.

³⁹ *Crat.* 426c.

⁴⁰ *Crat.* 426e.

⁴¹ *Crat.* 427b.

významů, a to díky zvyku (*ἔθος*). Tento moment je velmi důležitý, neboť i naturalista Kratylos je nucen připustit, že při užívání *onomat* se uplatňuje zvyk.

Sókratés potvrzuje, že právě zvyk umožňuje, že i užitím nepodobných hlásek lze dosáhnout „projevení věci“, což bylo dříve uvedeno jako naturalistické chápání *onomat* (viz pozn. 33). „Projevení věci“ (*δήλωμα πράγματος*) je v naturalistické koncepci chápáno jako odhalení podstaty, „rázu“ věci, v závěru argumentu „sklérotés“ však již Sókratés hovoří o projevu v jiném smyslu, aniž by na tuto změnu upozornil. *Onomata* fungující díky zvyku jistě nejsou schopna odkrývat podstatu věcí, jejich vyslovení však odhaluje, jaké věci má mluvčí na mysli.⁴² Rachel Barney označuje tyto dva způsoby užití výrazu *δήλωμα* jako „silné odhalení“ (v případě, že ze samotného *onomata* se lze něco dozvědět o pojmenované věci) a „slabé odhalení“ (*onoma* pouze poukazuje na to, co má mluvčí na mysli).⁴³ Barney v tomto posunu významu nespátřuje změnu chápání *onomat*, nýbrž pouze snížení kritérií pro jejich správnost – *onoma* je stále projevem, jen může odhalovat méně, než bylo původně požadováno, a přitom zůstat správným. Nicméně uznání správnosti *onomat*, která nejsou schopna odhalit přirozenost pojmenovaných věcí, znamená značné oslabení naturalistické pozice, a jestliže je jako rozhodující činitel označen zvyk, jedná se o zřejmý posun směrem ke konvencionalismu.

3.4. Názvy čísel

Sókratova zmínka o číslech je v podstatě stručná: „jestliže chceš užít za příklad čísla, jak asi budeš moci přidělit každému jednotlivému z čísel jména, která by byla podobná, jestliže nepřipustíš, aby tvůj souhlas a tvá dohoda měla nějakou moc rozhodovat o správnosti jmen?“⁴⁴. Význam se nezdá být příliš složitý: v případě čísel by pro jejich kvantitativní povahu bylo obtížné vytvořit *onomata*, která by se jim podobala, což představuje problém pro naturalistické chápání *onomat* jako obrazů věcí. Nemohou-li *onomata* přirozeně dosáhnout podobnosti s čísly, je třeba pro čísla stanovit pojmenování umělá a dohodnout se, která z nich se budou vztahovat ke kterým číslům. Opět to vypadá na problém naturalistické koncepce, pro nějž je nalezeno řešení v konvencionalismu.

⁴² „kdykoli pronáším jisté slovo, mám na mysli jistou věc a ty rozumíš, že mám tu věc na mysli (...) – musí tuším i dohoda i zvyk nějak přispívat k projevování (*πρὸς δήλωσιν*) těch věcí, které máme na mysli, když mluvíme.“ (*Crat.* 434e, 435b)

⁴³ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 125.

⁴⁴ *Crat.* 435b-c.

Rachel Barney však upozorňuje, že tento argument lze číst i jiným způsobem. Sókratovu řeč lze převést do oznamovací věty: „jestliže nepřipustíš dohodu v otázce správnosti jmen, nemůžeš dát číslům jména jim podobná“. Z této implikace sice nelze vyvozovat, že přijetí konvencionalismu zaručí podobnost čísel a *onomat*, přesto toto tvrzení ponechává otevřenou možnost, že by za pomoci přijetí vlivu dohody mohlo být dosaženo mimetického charakteru *onomat*. Stručně řečeno: podobnosti čísel a k nim se vztahujících *onomat* lze dosáhnout buď po připuštění vlivu dohody, nebo nikdy. Tvrzení, že by dohoda mohla být oporou pro mimetický charakter *onomat*, zní velmi podivně a bylo by možné tento výklad přisoudit víceznačnosti, které text nabývá v důsledku překladu, avšak toto čtení umožňuje i originální text: „εἰ 'θέλεις ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν ἐλθεῖν, πόθεν οἶε ἔξειν ὀνόματα ὅμοια ἐνὶ ἑκάστῳ τῶν ἀριθμῶν (podobná jednomu každému z čísel) ἐπενεγκεῖν (přičíst), ἐὰν μὴ ἔῃς (jestliže nepřipustíš / nepovolíš) τὴν σὴν ὁμολογίαν καὶ συνθήκην (tvůj souhlas a dohoda) κῦρος (moc, síla) ἔχειν τῶν ὀνομάτων ὀρθότητος περὶ (nad správností *onomat*)“⁴⁵.

Barney ještě navrhuje, že by pojmenování čísel mohlo být problémem vzhledem k jejich množství: v podstatě není možné vytvořit z omezeného počtu hlásek samostatné *onoma* pro každé z čísel, jichž je nekonečně mnoho. Tomuto problému se však Sókratés nevěnuje. Jeho postoj, který ve svém argumentu o číslech zastává, lze shrnout následovně: přiklání se ke konvencionalismu, neboť se dovolává nutnosti dohody, avšak naturalistickou pozici zcela nezavrhne, jelikož ponechává možnost, že se *onoma* podobá pojmenované věci.

3.5. Správnost prvotních *onomat*

Poslední Sókratův argument proti Kratylovi se zaměřuje na naturalistickou tezi o funkci *onomat* jako prostředků poznání věcí. Kratylos dokonce přímo říká, že žádný jiný prostředek pro poučení o věcech ani neexistuje: „způsob učení o věcech (...) není žádný jiný a že tento je i jediný i nejlepší“⁴⁶. Na to Sókratés namítá, že takový způsob představuje nebezpečí nesprávného poznání věcí, jelikož je možné, že *onomata* nebyla dána správně. Kratylos je však přesvědčen, že *onomata* byla nutně dána se znalostí věcí. O chvíli později formuluje Sókratés dle mého názoru nejlepší argument, když poukazuje na rozpornost Kratylových tvrzení: jak mohla být první *onomata* dána se znalostí věcí, jestliže platí, že nelze poznat věci jiným způsobem než prostřednictvím *onomat*? Předtím, než byla první *onomata* dána, ještě

⁴⁵ *Crat.* 435b-c. In Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. – Klíčové termíny (s výjimkou slova *onoma*) překládám v závorkách pomocí slovníku: Prach, V. *Řecko-český slovník*.

⁴⁶ *Crat.* 435e - 436a.

žádná neexistovala, proto buď existuje ještě nějaký jiný prostředek pro poučení o věcech než *onomata*, nebo tato nemohla být dána znale. V tom případě je možné, že byla dána nesprávně, a proto nemohou ani sloužit jako prostředek pro poznání věcí.

Kratylos podává dva argumenty na obranu tvrzení, že *onomata* byla dána znale a správně, oba jsou však slabé. Nejprve se odvolává na koherenci jazykového systému: kdyby *onomata* nebyla správná, tak by „nebyla všechna v takovém souhlase“⁴⁷. Sókratés však odmítá koherenci jako kritérium správnosti, neboť je možné vytvořit první člen nějakého systému chybně a ostatní členy pak tvořit tak, aby byly v souladu s tím prvním. Navíc zpochybňuje i samotnou domněnku, že systém *onomat* je koherentní. Mohl by zde uvést dříve rozebíraný příklad slova „sklérotés“, ale nečiní tak. Namísto toho hovoří o tom, jak se do podoby *onomat* promítá Hérakleitova i Parmenidova filosofie, ačkoli jsou vzájemně v rozporu. Dříve ve svém etymologickém uvažování zastával Sókratés názor, že slova s pozitivním významem a slova vztahující se ke jšoucnosti věcí jsou odvozena od termínů označujících pohyb či tok, zatímco etymologie slov označujících negativní záležitosti poukazuje na staticčnost a bránění v pohybu.⁴⁸ Tím Sókratés vyjádřil příklon k Hérakleitově tezi, že vše je v neustálém pohybu a změně, s čímž Kratylos souhlasí. V závěrečné pasáži však Sókratés své předchozí stanovisko přehodnocuje a uvádí příklady epistemologických pojmů, jejichž původ odvozuje od slova „zastavovat“, nikoli od slov vyjadřujících pohyb.⁴⁹ Jestliže tedy některá *onomata* označují věci tak, jako by byly v klidu, zatímco jiná je ukazují jako pohybující se, je jejich celek zcela jistě nesouladný.⁵⁰

Tuto rozpornost zmiňuje Sókratés i v odpovědi na druhý Kratylův argument, jenž má vysvětlit, jak mohla být první *onomata* dána správně, ač jejich tvůrce ještě neměl možnost poučit se o povaze věcí z *onomat*. Kratylos se uchyluje k tvrzení, že úplně první *onomata* nevytvořil žádný člověk, nýbrž „nějaká větší moc“.⁵¹ Takové vysvětlení odmítá Sókratés slovy, že „vyšší moc“, tedy daimón nebo bůh, by zajisté nevytvořila systém tak vnitřně rozporný, jakým se souhrn *onomat* ukázal. Bylo by sice možné namítnout, že *onomata* vytvořená božskou silou rozporná nebyla a že tuto rozpornost do onomatického systému vnesli až lidé, kteří vytvářeli *onomata* další, ale taková argumentace by Kratylůvi příliš nepomohla. Nebyla by totiž kompatibilní s teorií, že lidé se ze správných *onomat* vytvořených

⁴⁷ *Crat.* 436c.

⁴⁸ Srov. *Crat.* 417a mn.

⁴⁹ Ve slově *ἰστάσθαι* (stavět, zastavit) spatřuje Sókratés např. původ slova *ἐπιστήμη* (vědění), *ἰστορία* (zkoumání) či *πιστόν* (jistě).

⁵⁰ Srov. *Crat.* 437c.

⁵¹ *Crat.* 438c.

vyšší silou poučí o jsočnosti věci a že pak s touto znalostí vytvářejí další správná *onomata*. Kratylos proto raději navrhuje, že některou z protikladných skupin *onomat* netvoří ve skutečnosti *onomata*, a v závěru dialogu přiznává, že se stále přiklání k hérakleitovskému výkladu.

3.6. Deskripce vs. reference

Následující námitku vůči naturalismu nezformuloval Platón v dialogu, nýbrž Richard Robinson ve své kritice.⁵² Ten prohlašuje, že se jedná o nejsilnější argument proti naturalismu, jež Platónův Sókratés zcela opomíjí. Jeho kritika spočívá v tvrzení, že *onomata* nemohou mít žádný deskriptivní obsah, tzn., nemohou nijak popisovat věci, jež pojmenovávají. Dle Robinsona mohou *onomata* k věcem pouze odkazovat, přičemž vztah reference mezi *onomatem* a věcí spočívá pouze na dohodě a zvyku, nikoli na přirozené vazbě. Deskriptivní funkci mají pouze složitější komplexy slov, tedy věty a souvětí, což Platón naznačuje v *Sofistovi*, kde říká, že jednotlivá *onomata* neprojevují „žádnou činnost ani nečinnost, ani žádnou jsočnost buď jsočna nebo nejsoučna, dokud se jména řádně nesmísí se slovesy“⁵³. Pro uznání naturalistické teorie by však bylo nutné přisoudit tuto schopnost i *onomatům*, jinak by totiž nemohla být ani obrazy, ani projevy věcí. Odepření této popisné funkce *onomatům* proto automaticky vede k odmítnutí naturalismu.

⁵² Srov. Robinson, R. *A Criticism of Plato's Cratylus*, s. 334-338.

⁵³ *Soph.* 262c.

4. Kritéria správnosti *onomat*

V této práci byla již mnohokrát řeč o správnosti a nesprávnosti *onomat*, na některých místech byly i naznačeny přístupy jednotlivých diskutérů k této problematice. Jelikož je toto téma pro dialog *Kratylos* klíčové a zastávané názory na podstatu správnosti *onomat* nejsou jednotné, považuji za vhodné podat ucelený přehled různých názorů na to, v čem správnost *onomat* spočívá. V některých případech se také zaměřím na otázku, k čemu *onomata* slouží, neboť odpovědi na ni s pojetím jejich správnosti úzce souvisejí.

4.1. Nápodoba (*μίμησις*)

Přesvědčení, že správné *onoma* musí napodobovat věc, kterou pojmenovává, je typické pro naturalistickou pozici. Souvisí s její tezí, že *onomata* jsou založena v přirozenosti věcí, je demonstrováno přirovnáním *onomat* k malbám a ústí do tvrzení, že *onoma* jistým způsobem odkrývá povahu věci.

4.1.1. *Onoma* jako obraz věci

Tato naturalistická teorie, jež byla již částečně rozebrána v kapitolách 3.1. a 3.2., spočívá v přesvědčení, že *onoma* funguje jako obraz (*εἰκόων*) věci, kterou pojmenovává, přičemž jeho stavebním materiálem jsou hlásky. Podstatu tohoto napodobování vysvětluje Sókratés v pasáži 426c - 427d, kdy přiděluje jednotlivým hláskám určitý význam na základě toho, jakým způsobem jsou tyto hlásky v mluvícím ústrojí vytvářeny, a na příkladech ukazuje, že tyto hlásky se vyskytují ve slovech s podobným významem.⁵⁴

Pro kritérium správnosti to znamená, že *onoma* bude správné tehdy, když hlásky v něm obsažené budou mít tentýž význam jako jím pojmenovaná věc. Sókratés hovoří o větší či menší míře správnosti, když tvrdí, že *onoma* je tím správnější, čím více takových „náležitých“ hlásek obsahuje, zatímco zatvrzelý naturalista *Kratylos* jakoukoli kvantifikovatelnost správnosti *onomat* odmítá.

⁵⁴ Např. hláska *r* vyjadřuje pohyb, neboť při jejím vyslovování jazyk nejvíce kmitá; hlásky *d* a *t* znamenají stání či pouto, jelikož při jejich tvoření jazyk zastavuje proud vzduchu na dásních; hláska *o* znamená okrouhlost kvůli špulení úst; hlásky *a* a *é* jsou znakem velikosti, jelikož jejich produkování provází značné rozevření úst atd. Pro příklady slov viz *Crat.* 426c – 427d.

4.1.2. Účel *onomat*: poučení o věcech

Přesvědčení o tom, že *onomata* slouží jako prostředky pro poučení o věcech, vyplývá z naturalistické teze o podobnosti *onomat* a věcí. Jestliže je v *onomatu* zobrazena povaha pojmenované věci, lze pak skrze pouhé *onoma* zjistit něco o tom, jak ona věc vypadá. Kdyby tomu tak bylo, měla by *onomata* velkou moc, neboť by bylo možné poznat celý svět pouhým zkoumáním jazykového systému. Tento radikální názor postava Kratyla pravděpodobně zaujímá (viz jeho argumentaci v pasáži 435d n.), ale je zajímavé se zamyslet nad tím, co obnáší Sókratovo prohlášení z první části dialogu, kde Sókratés ještě obhajuje naturalistickou pozici a poprvé zmiňuje poučovací funkci jmen. Činí tak v pasáži, kde přirovnává jmenování k řemeslným činnostem a definuje *onoma* jako „nástroj k poučování a k rozebírání jsočnosti“.⁵⁵

Zdá se, že tato definice přisuzuje *onomatům* zároveň dvě funkce: jednak „poučování“ a jednak „rozebírání jsočnosti“. Mnozí interpreti (např. R. Barney a D. Sedley) jsou však toho názoru, že jde o jednu a tutéž funkci: právě „rozebíráním jsočnosti“ (*διακριτικὸν τῆς οὐσίας*) dochází k „poučování“ (*διδασκαλικόν*). D. Sedley interpretuje, co je míněno „rozebíráním jsočnosti“, rozlišením tří aspektů této činnosti: *onoma* jednak označuje nějakou věc, jednak slouží jako nástroj k odlišení nějaké skupiny entit od ostatních („the fact that we have names to distinguish the woodpecker from the crow, the cormorant and the swan enshrines and display our knowledge that the woodpecker exists as a distinct species“⁵⁶) a k tomu má ještě deskriptivní schopnost (např. anglické označení pro datla je „woodpecker“, což vypovídá, že se jedná o entitu, která klove do dřeva).

Druhý aspekt projednávané funkce, *διδασκαλικός*, má dva od sebe mírně odlišné výklady. Sloveso *διδάσκειν* totiž může jednak znamenat „učit“, a v tom případě by se jednalo o odbornou činnost, kterou provádějí jen lidé, kteří ji ovládají. Jednak ale může být jeho významem také „informovat“, což se vztahuje na mnohem více lidí, v podstatě na všechny uživatele jazyka, neboť takřka každý může někoho o něčem zpravit. Tomuto výkladu nahrává Sókratovo prohlášení, že *onoma* je „nástroj a my jím jmenujeme“⁵⁷. Užití zájmena „my“ implikuje, že Sókratés považuje za jmenujícího činitele sebe a ještě nějaké ostatní, blíže nespecifikované osoby. Avšak pravděpodobnější je výklad, že Sókratés hovoří o činnosti prováděnou pouze odborníky, neboť na následující straně přímo říká: „Není tedy, Hermogene,

⁵⁵ *Crat.* 388c.

⁵⁶ Sedley, D. *Plato's Cratylus*. s. 60.

⁵⁷ *Crat.* 388b.

věcí každého muže dáti jméno, nýbrž jen nějakého výrobce jmen; to je, jak se podobá, ten zákonodárce, který se ovšem vyskytuje mezi lidmi ze všech odborných pracovníků nejdříve⁵⁸. Jako námitka by mohlo sloužit připomenutí, že je třeba rozlišovat mezi dvěma významy slovesa *ὀνομάζειν*, a proto mohou jmenování ve smyslu užívání *onomat* provádět všichni lidé, zatímco tvorba *onomat* je přisouzena pouze odborníkům. Tato námitka je však znemožněna, když Sókratés vyhradí užívání *onomat* dialektikům (viz *Crat.* 390c).

Nyní se ještě vrátím k rozlišení způsobů, kterými *onomata* dle Sedleyho interpretace „rozebírají jsoucnost“. Zatímco Sedley vidí v „rozebírání jsoucnosti“ obsaženou jak referenci, tak deskripci, Richard Robinson tvrdí, že v dialogu *Kratylos* rozlišení mezi těmito dvěma funkcemi není vůbec provedeno. Je však zřejmé, že mají-li *onomata* být napodobeninami věcí a svou podobou umožňovat jejich poznání, musí být předpokládáno, že mají nějaký deskriptivní obsah. Jakoukoli popisnou funkci *onomat* však Robinson přísně odmítá (k této kritice viz kap. 3.6.) a tvrdí, že *onomata* mohou pouze odkazovat k pojmenovaným věcem. Popírá, že by *onomata* byla napodobeninami věcí, a říká, že napodobeniny mají mnohem omezenější schopnost referovat k věcem než *onomata*. Když však z nějakého důvodu nelze užít *onomat* (např. cizinec nezná výraz pro to, o čem chce hovořit), je možné pokusit se o dosažení reference nápodobou (cizinec se bude snažit např. pantomimicky napodobit věc, kterou má na mysli). Na tomto příkladu Robinson ukazuje, jak je nepraktické provádět referenci nápodobou: v mnohem jednodušší situaci bude člověk, který odkazuje k věcem prostřednictvím jejich užívaných názvů, než cizinec, který se musí domluvit „rukama, nohama“.⁵⁹

4.2. Dodržování konvence

Již z názvu této kapitoly je zřejmé, že bude řeč o konvencionalistickém pojetí správnosti *onomat*. V první části dialogu Hermogenés říká, že správnost *onomat* spočívá ve smlouvě a dohodě⁶⁰ a o chvíli později to rozvádí: „Vskutku já nevím, Sókrate, jinou správnost jména než tuto, že já mohu každou věc nazývat jedním jménem, které jsem jí dal já, a ty jiným, které jsi jí dal zase ty.“⁶¹ Na tyto dvě pasáže jsem upozornila již v poznámce ke kapitole 2.1.3., neboť se v nich Hermogenés dopouští rozlišení dvou činností v rámci jmenování (jednak vytváření

⁵⁸ *Crat.* 388e – 389a.

⁵⁹ Srov. Robinson, R. *A Criticism of Plato's Cratylus*, s. 337.

⁶⁰ Srov. *Crat.* 384d.

⁶¹ *Crat.* 385d.

onomat, jednak jejich užívání). V téže kapitole hovořím o nutnosti posuzovat tyto činnosti zvlášť, je-li kladena otázka po správnosti jmenování. Ačkoli Hermogenés explicitně nemluví o odlišné správnosti vzhledem ke tvoření a k užívání *onomat*, je toto rozlišení důležité, neboť způsob chápání správnosti jedné a druhé činnosti je určující pro odlišení konvencionalismu a subjektivismu. Člověk, který by zastával názor, že *onomata* jsou správná vždy, při jakémkoli vytvoření i užití, a že jejich podoba je v obou případech zcela nahodilá, by byl zcela jistě subjektivistou. V takovém případě by totiž bylo legitimní označovat v jakékoli situaci již pojmenované věci zcela novými výrazy, což by znemožnilo mezilidskou komunikaci (tuto myšlenku formuluji již v kapitole 2.1.1.). V konvencionalistickém pojetí však užívání *onomat* podléhá jisté normě, a tou je konvence. Konvencionalista sice uznává, že při vytváření *onomat* je jejich podoba nahodilá, ale když už je dohodou ustavena, je třeba se jí držet. Dle konvencionalismu je tedy vytvoření *onomat* správné vždy, ale jejich užití jen tehdy, je-li v souladu s tím, co bylo vytvořeno.⁶² Je proto třeba upřesnit tvrzení o „správnosti všech *onomat*“ v rámci konvencionalismu, jež uvádím v kapitole 1.3. Konvencionalismus rozlišuje správná a nesprávná *onomata*, a to podle toho, zda jsou užívána v souladu s konvencí.

Dodržování konvence je nutnou podmínkou pro komunikaci, pro dorozumění mezi lidmi navzájem, což je důležitou funkcí řeči. I Sókratés podřizuje nápodobu dorozumění, když argumentuje proti Kratylovi příkladem slova *σκληρότης*, které obsahuje hlásky podobné i nepodobné podstatě pojmenované věci: „A což si při nynější výslovnosti nic vespolek nerozumíme, když někdo řekne *skléron* (tvrdé), a ani ty teď nevíš, o čem já mluvím? (...) kdykoli pronáším jisté slovo, mám na mysli jistou věc a ty rozumíš, že mám tu věc na mysli“⁶³. Aby *onoma* mohlo plnit dorozumivací funkci, nemusí mít deskriptivní obsah, ale musí být schopno reference. Pro dorozumění není podstatné, aby se *onomata* podobala věcem, ale důležité je, aby si při jejich vyslovení posluchač představil tytéž věci, které si pod nimi představuje mluvčí. Tímto způsobem chápu i to, co R. Barney nazývá „slabým odhalením“ (*weak disclosure*).⁶⁴ Zatímco „silné odhalení“ (*strong disclosure*) staví na naturalistické koncepci a znamená přesvědčení, že v *onomatu* se projeví podstata věci, znamená „slabé odhalení“ pouze skutečnost, že posluchači je „odhaleno“, co má mluvčí na mysli. Ačkoli Barney nevidí mezi „silným a slabým odhalením“ takový rozdíl, že by se jednalo o „změnu

⁶² Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 27-28. Právě vyložený konvencionalistický přístup popisuje i R. Robinson, prezentuje jej však jako správný názor, který v dialogu *Kratylos* chybí. – Srov. Robinson, R. *A Criticism of Plato's Cratylus*, s. 338-339.

⁶³ *Crat.* 434e.

⁶⁴ Viz výše, kap. 3.3.

teorie“, nýbrž hovoří pouze o „snížení kritérií“⁶⁵, považují „slabé odhalení“ za příznačné pro konvencionalistickou pozici. Způsob, jakým je Barney definuje, je totiž slučitelný s podstatou konvencionalismu: díky tomu, že si lidé zvykli užívat jistá *onomata* jistým způsobem, mohou jejich prostřednictvím odkazovat k věcem a navzájem si rozumět.

⁶⁵ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 125.

5. Jakou pozici v otázce o původu *onomat* zastával Platón

V úvodu svého článku *A Criticism of Plato's Cratylus* (1956), jenž je z velké části věnován úvaze o tom, co si sám Platón myslel o původu a správnosti *onomat*, Richard Robinson připouští, že by se na tuto otázku interpreti snad ani neměli snažit nalézt odpověď. Bude-li na Platónovy dialogy pohlíženo jako na literární dílo, nebude její zodpovězení vůbec možné, neboť dle zásad literární interpretace nelze z beletristického díla usuzovat na názory jeho autora. Pokud však budou Platónovy texty chápány jako filosofické, lze se alespoň zamyslet nad tím, zda předkládané názory autor skutečně zastával, popřípadě ke kterému ze stanovisek se přikláněl, předložil-li více navzájem neslučitelných teorií. Ani Robinson zřejmě nebral svou poznámku zcela vážně, jelikož na dalších stránkách téhož článku se podrobně zabývá otázkou, zda Platón zastával teorii o přirozené správnosti *onomat*, a svou úvahu uzavírá jednoznačným prohlášením: Platón byl konvencionalistou.

K tomuto výsledku dospěli i mnozí jiní interpreti a např. František Novotný, překladatel Platónových děl do češtiny, ani nepokládá tuto otázku za problematickou: „Již rozbořem dialogu samého je tedy možno poznat Platonovo mínění o řešené otázce.“⁶⁶ Za postavu Platónových dialogů, která prezentuje názory autora, bývá většinou považován Sókratés, z jehož stanoviska Novotný usuzuje i na Platónův konvencionalismus. Na první pohled však není Sókratova pozice v dialogu *Kratylos* jednoznačná. Jak jsem zmínila v úvodu k této práci, zastává Sókratés v první části dialogu teorii o přirozené správnosti *onomat*, již se snaží podpořit etymologickými rozbory tvořícími druhou část, a až ve třetí části se obrací proti naturalismu. Novotný je toho názoru, že prostřední část dialogu je myšlena ironicky a že je to patrné z často velmi odvážných a fantastických odvození původu jednotlivých slov. Tento názor byl mezi interprety patrně velmi rozšířen⁶⁷, D. Sedley však upozorňuje, že v Platónově době měla etymologie jinou podobu než dnes a že způsob odvozování předváděný Sókratem v dialogu by většina lidí v antickém Řecku pokládala za zcela vážně míněný.⁶⁸ Nicméně Novotný poukazuje na skutečnost, že sám Sókratés relativizuje své etymologické rozumování, když přiznává, že vyřčené úvahy nemá ze své hlavy, nýbrž od věštce Euthyfrona: „moudrost, která mi právě nyní tak náhle spadla (...) mi totiž spadla nejvíce od Euthyfrona z Prospalt;

⁶⁶ Novotný, F. *O Platónovi*. Díl 2., s. 147.

⁶⁷ „This has been the majority position among interpreters for well over a century.“ – Sedley, D. *Plato's Cratylus*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [on-line], s. 1.

⁶⁸ Tamtéž, s. 2.

vždyť jsem s ním do rána mnoho mluvil a pozorně ho poslouchal. Zdá se tedy, že mi ve svém vytržení netoliko uši naplnil tou nadlidskou moudrostí, nýbrž se zmocnil i mé duše. (...) avšak zítra (...) ji zažehnáme a očistíme se od ní“⁶⁹. Nejvíce však Sókratés dle Novotného odsuzuje své úvahy, když současně tvrdí, že mnoho řeckých slov je barbarského původu (*Crat.* 409e) a že je dobrým prostředkem „říkati, kdykoli něco neznáme, že to je něco barbarského“⁷⁰, a dále když říká, že člověk musí umět vyložit prvotní *onomata*, chce-li hovořit o pozdějších, z nich odvozených, jinak „o těch pozdějších již bude pronášeti tlachy“, a zároveň přiznává: „co jsem já vypožoroval o prvotních jménech, zdá se mi opovážlivé a směšné“⁷¹.

Robinson ještě upozorňuje na pasáž na přelomu první a druhé části dialogu, kde se Sókratés brání nařčení z toho, že sám zastává teorii o přirozené správnosti *onomat*: „nemluvím o žádné; zapomněl jsi, co jsem řekl před malou chvílí, že to nevím, ale že to chci zkoumat spolu s tebou. Nyní pak se nám, mně a tobě, při našem pozorování již jasně ukazuje proti dřívějšímu mínění, že jméno má od přírody jakousi správnost“⁷². Robinson měl možná na mysli jen začátek této pasáže, kde Sókratés deklaruje svou nevědomost, já jsem však citaci rozšířila, neboť v ní spatřuji další dva zajímavé momenty: Sókratés sice odmítá, že by naturalistická teorie byla jeho, ale slovy „jasně ukazuje“ na ni v tento moment přistupuje; zajímavá mi připadají také slova „proti dřívějšímu mínění“ – není jasné, čí mínění má Sókratés na mysli – je možné, že svá slova vztahuje k Hermogenovi, neboť naturalismus je opravdu proti jeho názoru, ale stejně tak by mohl mít na mysli i svůj vlastní původní názor, čemuž nahrává užití osobních zájmen „nám, mně a tobě“. Většinou bývají rozlišovány dvě fáze vývoje Sókratova názoru na projednávanou problematiku: nejprve naturalistická, později konvencionalistická. Z tohoto výkladu vyplývá, že Sókratovo původní stanovisko bylo opakem naturalismu, tedy, že před naturalismem zastával opačnou pozici, k níž se v závěru vrátil.

Robinson předkládá ještě několik dalších argumentů na obranu své teorie. Silným argumentem je poznatek, že teorie o přirozené správnosti *onomat* není přítomna v žádném z Platónových dialogů s výjimkou *Kratyla* a že v *Listu VII.* je dokonce explicitně vyjádřen její opak: „a co se týče jména, žádná věc nemá jméno stálé a nic nebrání, aby to, co se teď nazývá

⁶⁹ *Crat.* 396c-e.

⁷⁰ *Crat.* 421c-d.

⁷¹ *Crat.* 426a-b.

⁷² *Crat.* 391a-b.

kulaté, nebylo nazváno přímým a přímé kulatým⁷³. Robinson také počítá s tím, že *Listy* byly napsány později než *Kratylos*, a proto názory v nich vyjádřené budou spíše odrážet stanovisko, k němuž Platón postupně dospěl. Ohledně datace *Kratyla* sice panuje mezi interprety značná nejednotnost – někteří jej řadí mezi rané dialogy⁷⁴, někteří jej pokládají za jeden z prvních dialogů patřících do prostřední skupiny⁷⁵ a jiní se dokonce domnívají, že je „v rámci pozdních dialogů dialogem mladším“⁷⁶ – přesto je velmi pravděpodobné, že *Listům* předcházela. Robinson se domnívá, že je možné, že Platón dříve sympatizoval s naturalistickou teorií, ale postupně od ní upustil a po dokončení *Kratyla* už ji určitě nezastával. Robinson dokonce přichází s odvážnou myšlenkou, že Platón teorii o přirozené správnosti *onomat* možná uznával, když začal psát *Kratyla*, avšak právě sepsáním tohoto díla se od ní očistil.⁷⁷ Pokud by tomu tak bylo, získala by proměna Sókratova stanoviska v dialogu další rozměr: nebyla by pouze dialektickým nástrojem, nýbrž by skutečně sledovala vývoj Platónových názorů.

Další doklad Platónova konvencionalismu spatřuje Robinson ve skutečnosti, že argumenty pro naturalismus, které jsou v dialogu předkládány, jsou velmi slabé, a je přesvědčen o tom, že si této slabosti byl vědom i Platón. Tuto slabost spatřuje např. v argumentu o nepravdivosti *onomat* (různé námitky proti tomuto argumentu jsem zformulovala v kap. 2.2.) nebo v argumentu zakládajícím se na existenci dobrých a špatných lidí (srov. kap. 2.1.2.). Zmiňuje i přirovnání *onomat* k nástrojům, což však ani nepovažuje za argument, nýbrž jen za rozvinutí naturalistické teorie. Naopak argumenty, které Sókratés předkládá ve třetí části dialogu proti naturalismu, považuje Robinson za velmi silné a zde uváděné konvencionalistické teze nazývá „nespornými pravdami“ (např. tvrzení, že lidé se mezi sebou dorozumí díky zvyku či že *onomata* mohou být funkční i tehdy, kdy se nepodobají pojmenované věci). K tomu Robinson přidává subjektivně hodnotící tvrzení, že každý rozumný člověk, který se otázkami probíranými v dialogu *Kratylos* zabývá do té míry, že tento dialog čte (či píše – Platónův případ), musí dospět ke konvencionalismu.⁷⁸ Dle této interpretace se tedy Platón přikláněl ke konvencionalismu a do dialogu *Kratylos* to promítnul tím způsobem, že pro naturalismus záměrně předložil slabé argumenty a pro konvencionalismus argumenty silné.

⁷³ *Ep.* 343b.

⁷⁴ Srov. Ricken, F. *Antická filosofie*, s. 44.

⁷⁵ Srov. Sedley, D. *Plato's Cratylus*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [on-line], s. 2.

⁷⁶ Wyller, E. A. *Pozdní Platón*, s. 57.

⁷⁷ Srov. Robinson, R. *A Criticism of Plato's Cratylus*, s. 327-328.

⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 327-330.

Existují však i jiné názory na to, jakou pozici v otázce o původu *onomat* Sókratés, respektive Platón ve skutečnosti zastával, a např. Rachel Barney Robinsonovu interpretaci odmítá. Argumentuje způsobem, který Robinson ve svém článku předvídá: má-li být celkové vyznění dialogu chápáno jako konvencionalistické, je třeba, aby v něm byly odvolány argumenty vyvracející konvencionalismus, jež byly vzneseny v první části, k čemuž však nedochází. Robinson se již preventivně obhajoval tvrzením, že sice nebyly vyvráceny argumenty proti konvencionalismu, ale že stejně tak nebyly vyvráceny ani argumenty, které jej potvrzují.⁷⁹ Barney je však přesvědčena, že konvencionalistická interpretace znemožňuje nahlížet na dialog *Kratylos* jako na jednotný text, že z něj dělá „přehledku“ vzájemně neslučitelných argumentů, z nichž některé jsou lepší a některé horší, což neodpovídá standardu Platónových dialogů.⁸⁰

Sama Barney nepřisuzuje Platónovi konvencionalismus ani naturalismus, nýbrž pozici, kterou označuje jako „pesimismus“ a „paradoxní pozice“.⁸¹ Jejím základem je naturalistické chápání *onomat* jako obrazů, které by měly být co nejpodobnější pojmenovaným věcem. Připouští však námitku, že obraz musí být do jisté míry defektní, aby zůstal obrazem (zde vystává paradox), a také uznává, že je nutná určitá dávka konvence pro to, aby *onomata* mohla být funkční. Stanovisko, které Barney nazývá pesimismem, se zdá být velmi podobné pozici, kterou dle jedné interpretace zastává Sókratés, když hovoří o pojmenování čísel (o této pozici hovořím v kap. 3.4.): je nucen uznat vliv konvence, ale neopouští názor, že *onomata* mají mimetický charakter. Osobně se domnívám, že Sókratés zde již na tvrzení podobnosti *onomat* a věcí nelpí a že se přiklání ke konvencionalismu, ale R. Barney konvencionalistický výklad odmítá. Nejen proto, že nebyly vyvráceny argumenty proti konvencionalismu z první části dialogu, nýbrž i kvůli chápání podstaty *onomat*: kdyby totiž byl mimetický charakter zcela nahrazen funkčností, sloužila by *onomata* jako „slabá odhalení“ toho, o čem mluvčí hovoří, jako „připomínky“ věcí, s nimiž se posluchač dříve seznámil a nyní si je vybaví na základě toho, že na ně myslí mluvčí, který svou myšlenku pomocí *onomat* sděluje. To není samo o sobě nijak problematické, ale Barney chce ukázat, že připomínání nemůže být v kontextu Platónových dialogů pokládáno za funkci. Využívá k tomu citaci z Platónovy *Ústavy*, kde je funkce definována: „úkon náležící koni – a zrovna tak i čemukoli jinému – to,

⁷⁹ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 131, a Robinson, R. *A Criticism of Plato's Cratylus*, s. 328.

⁸⁰ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 132.

⁸¹ K pozici „pesimismu“ viz Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 132-137.

co se buď výhradně nebo nejlépe jím vykonává⁸². Z toho vyplývá, že *onomata* musejí být jediným či nejlepším prostředkem připomínání, má-li být připomínání jejich funkcí. Barney se dále dovolává pasáží z *Faidóna*, v nichž se hovoří o tom, že v člověku bývají vyvolány vzpomínky na dříve vnímané věci i prostřednictvím obrazů či hmotných předmětů, tedy nejen *onomat*.⁸³ *Onomata* tedy evidentně nejsou jedinými prostředky připomínání, není však vyloučeno, že by nemohla být z těchto prostředků nejlepší. Tuto možnost však Barney opomíjí a tvrdí, že přisoudit *onomatům* upomínací funkci znamená totéž, co říci, že žádnou funkci nemají.⁸⁴ Jestliže se ukázalo, že v platónském kontextu nemůže podstata *onomat* spočívat v jejich funkčnosti, otevřela se zde možnost spatřovat ji v jejich mimetickém charakteru.

Rachel Barney se brání tomu, že by celkové vyznění dialogu *Kratylos* a tím i Platónova pozice mohly být označeny za konvencionalistické, a proto přisuzuje Platónovi stanovisko, které se nachází někde mezi konvencionalismem a naturalismem. Nazývá je pesimistickým zřejmě proto, že v něm přetrvává přesvědčení o správnosti *onomat* spočívající v podobnosti s věcmi, ale zároveň je v něm obsaženo i uznání, že této podobnosti nemůže být nikdy plně dosaženo. Podle této „střední pozice“ sotva existuje nějaké správné *onoma*, zatímco konvencionalismus je „optimističtější“: z *onomat*, která jsou užívána, jsou správná takřka všechna.

Ačkoli interpretace R. Barney považují často za velmi důvtipné a propracované, v pokusu o rekonstrukci Platónova stanoviska v otázce o povaze *onomat* se kloním spíše na stranu Robinsona a Novotného. Je možné, že Sókratovy etymologické rozbory se v Platónově době zdály být důvěryhodnějšími než dnes, ale konvencionalismus vyznívá z textu mnohem přesvědčivěji než teorie o přirozené správnosti *onomat*. A dokážu si představit, že vývoj řeči v dialogu byl Platónovým plánem, včetně radikálního obratu Sókratovy pozice a vyústění do nejpravděpodobnějšího řešení, jímž je konvencionalistické chápání jazykového systému.

⁸² *Resp.* 352e. – Slovem „úkon“ je zde přeložen řecký termín *ἔργον*, jež lze přeložit také jako „práce, čin, úkol“ a jež Rachel Barney používá ekvivalentně s výrazem „function“.

⁸³ „kdykoli milenci uvidí lyru (...) poznají zu lyru a zároveň v myslí pojmu představu toho chlapce, kterého ta lyra je“, „když někdo uvidí Simmiu, často si vzpomene na Kebéta“, „stává se, že si někdo při pohledu na namalovaného koně a na namalovanou lyru vzpomene na člověka a při pohledu na namalovaného Simmiu si vzpomene na Kebéta“ - *Phd.* 73d-e.

⁸⁴ Srov. Barney, R. *Names and Nature in Plato's Cratylus*, s. 134.

Závěr

Dialog *Kratylos*, jenž je hlavním primárním textem, ze kterého ve své práci vycházím, býval dříve považován za méně důležitý z Platónových dialogů a E. A. Wyller poznamenává, že „dokonce z velkého švédského překladu Platónových sebraných spisů vydaných ve dvacátých letech byl *Kratylos* jako jediný vypuštěn“⁸⁵. Důvodem pro to možná byla rozsáhlá pasáž věnovaná etymologickým rozborům, která byla chápána ironicky, což bylo zábranou pro přijímání dialogu jako seriózního filosofického textu. Je pravda, že Sókratovy pokusy o odhalení původu jednotlivých *onomat* působí často značně lehkovážně a vypadá to, jakoby se jejich základová slova snažil pouze uhádnout.⁸⁶ To však neznamená, že by dotyčná pasáž neměla své opodstatnění. Jednak, jak již bylo řečeno, se podobné úvahy ve starém Řecku jevily přirozenějšími než dnes, jednak mohl Platón ironie záměrně užít jako nástroje proti teorii o přirozené správnosti *onomat*. Někteří se dokonce domnívají, že onou pasáží se Platón vysmíval způsobu etymologických zkoumání své doby.⁸⁷

Dalším důvodem, proč byla tomuto dialogu věnována pozornost až koncem 19. století a ve století 20. (nyní i ve 21.), je jeho téma. Jeho ústřední problém, jímž je motivovanost vs. arbitrárnost *onomat*, je na první pohled čistě jazykovědný, a proto se zájem o tento dialog zvýšil až v souvislosti s rozvojem filosofie jazyka. Jelikož jsem se ve své práci chtěla zaměřit především na lingvistické aspekty Platónova myšlení, neprováděla jsem podrobnější rozbor filosofických momentů, které se ovšem v textu rovněž vyskytují. Patří mezi ně např. zhodnocení Prótagorova subjektivismu (zmiňuji se o něm v kap. 2.1.2.) či názor na Parmenidovu filosofii. Významnou roli zde také hraje Platónovo vymezení se vůči filosofii Hérakleitově, s níž se vyrovnává při úvahách o původu *onomat*: nejprve postava Sókrata odvozuje slova z termínů označujících pohyb, v závěru dialogu však mění názor: „původce jmen označoval věci, jako by byly ne v chodu ani pohybu, nýbrž v klidu“⁸⁸. V závěrečné pasáží se navíc Sókratés přímo vyslovuje proti tezi, že by vše bylo v neustálém pohybu a změně, neboť by to znamenalo, že není možné žádné poznání, jestliže se poznávané každým okamžikem proměňuje v něco jiného. A jistě není náhodou, že postavu, k níž Sókratés v této

⁸⁵ Wyller, E. A. *Pozdní Platón*, s. 61.

⁸⁶ Např. v pasáží 402d – 403a uvažuje Sókratés nad původem jména boha Poseidóna, jež nejprve odvozuje od slova *ποσίδεσμος* („poutající nohy“), vzápětí však předkládá i jiné návrhy: „Avšak možná že nemá tento význam, nýbrž místo *s* se původně vyslovovala dvě *ll* na označenou, že ten bůh „ví mnoho věcí“ (*poll' eidós*). Snad také je pojmenován od otřásání „otřásající“ (*ho seiôn*) a přidáno je *p a d*.“ – *Crat.* 402e – 403a.

⁸⁷ D. Sedley tuto možnou interpretaci zmiňuje, ale neztotožňuje se s ní. – Srov. Sedley, D. *Plato's Cratylus*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [on-line], s. 1-2.

⁸⁸ *Crat.* 437c. K tomu viz výše kap. 3.5.

pasáži hovoří, a také samotný dialog nazval Platón „Kratylos“. Muž jménem Kratylos byl totiž skutečnou historickou postavou, jež zastávala názory Hérakleita z Efesu. Filosofická je také otázka, co má Sókratés na mysli, když v první části dialogu říká, že výrobce nástrojů i *onomat* musí svá díla tvořit podle jejich „vidu“ (*εἶδος*), podle toho, co je „oním samotným skutečným“ nástrojem. O této pasáži se zmiňuji v kap. 1.2., avšak otázce, zda oním „videm“ může být „idea“ a zda vůbec lze v souvislosti s dialogem *Kratylos* hovořit o teorii idejí, se nevěnuji. Ve své práci se zaměřuji na jednotlivé přístupy k problému motivovanosti (potažmo arbitrárnosti) jazykových výrazů a filosofické myšlenky rozebírám jen do té míry, do jaké jsou relevantní pro argumenty té či oné pozice. Cílem práce bylo ukázat, jak se Platón s tímto lingvistickým problémem vypořádává a jsou-li jeho argumenty přesvědčivé.

Problém, jenž je ústředním tématem dialogu *Kratylos*, je v dnešní lingvistice v podstatě vyřešen. V teorii Ferdinanda de Saussura je zcela jednoznačně zavržen naturalismus a konstatován konvencionalismus: „*jazykový znak je arbitrární*“, „Ve skutečnosti spočívá v zásadě každý výrazový prostředek, přijímaný určitou společností, na kolektivním zvyku nebo – a to je totéž – na konvenci. (...) právě toto pravidlo, a ne jejich vnitřní hodnota, nás nutí, abychom je užívali.“⁸⁹ Saussure také upozorňuje, že se nejedná o subjektivismus: „slovo *arbitrární* (...) nemělo by vzbuzovat představu, že označující závisí na svobodné volbě mluvčího (...) chceme jen vyjádřit to, že je *nemotivovaný*, tj. arbitrární ve vztahu k označujícímu, s nímž nemá v realitě žádnou přirozenou vazbu“⁹⁰. Jedinými slovy, kterým je dnes přiznávána jistá míra motivovanosti, jsou onomatopoeia. Jedná se především o citoslovce, která při vyslovení napodobují nějaký zvuk, např. „vrrr“, „hafhaf“, „kuku“, apod. Saussure však upozorňuje, že „i jejich volba je již do jisté míry arbitrární, protože jsou jen pouhou přibližnou a již polokonvenční imitací určitých zvuků“⁹¹.

Přestože je hlavní otázka probíraná v *Kratylovi* dnes již považována za zodpovězenou, domnívám se, že je zajímavé se tímto dialogem zabývat, ať už z lingvistického, či z filosofického hlediska. Nejen že Platón předkládá svým čtenářům poutavý rozhovor se zajímavými myšlenkami a dramatickými zvraty, ale také precizně formuluje námitky proti oběma diskutovaným stanoviskům, přičemž proti naturalismu argumentuje stejnými slovy, jimiž jej o více než dva tisíce let později Ferdinand de Saussure definitivně odmítnul. A

⁸⁹ Saussure, F. de. *Kurs obecné lingvistiky*, s. 98.

⁹⁰ Tamtéž, s. 99.

⁹¹ Tamtéž.

jestliže je správná interpretace, že v závěru *Kratyla* Platón opravdu dospěl ke konvencionalismu, jedná se o dílo na svou dobu zcela výjimečné a revoluční.

Použité zkratky

Crat. *Cratylus*

Ep. *Epistulae*

Phd. *Phaedo*

Resp. *Respublica*

Soph. *Sophista*

Seznam použité literatury

Barney, Rachel. *Names and Nature in Plato's Cratylus*. New York: Routledge, 2001. ISBN 0-203-80067-2.

Fine, Gail. Plato On Naming. *The Philosophical Quarterly* 109 (27, 1977). St. Andrew: Wiley-Blackwell, 1977, s. 289-301.

Graham, Daniel W. *Heraclitus*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [on-line]. Edward N. Zalta (ed.). URL: <<http://plato.stanford.edu/entries/heraclitus/>> (cit. 17. 5. 2011)

Liddell, Henry George – Scott, Robert. *A Greek-English Lexicon* [on-line]. URL: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?la=greek>> (cit. 16. 5. 2011)

Novotný, František. *O Platónovi*. Díl 2., Dílo. Praha: Jan Laichter, 1948.

Novotný, František. *O Platónovi*. Díl 3., Filosofie. Praha: Jan Laichter, 1949.

Osborne, Robin. *Dějiny klasického Řecka*. Přel. Jan Kordač. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3233-6.

Plato. *Cratylus*. In *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford: Oxford University Press, 1903. URL: <<http://www.perseus.tufts.edu>> (cit. 13. 5. 2011)

Platón. *Faidón*. Přel. František Novotný. 6., opr. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-158-7.

Platón. *Kratylos*. Přel. František Novotný. 2., opr. vydání. Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-44-7.

Platon. *Kratylos*. In *Platon. Sämtliche Werke*. Přel. Friedrich Schleiermacher. Reinbek. [on-line]. URL: <<http://www.e-text.org/text/PLATON%20-%20KRATYLOS.PDF>> (cit. 13. 5. 2011)

Platón. *Sofisté*s. Přel. František Novotný. 4., opr. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-162-5.

Platón. *Ústava*. Přel. František Novotný. 4., opr. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-142-0.

- Prach, Václav. *Řecko-český slovník*. Praha: Vyšehrad: 1998. ISBN 80-7021-285-3.
- Ricken, Friedo. *Antická filosofie*. Přel. David Mik. 2. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-134-9.
- Robinson, Richard. A Criticism of Plato's Cratylus. *The Philosophical Review* 3 (65, 1956). Durham: Duke University Press, 1956, S. 324-341.
- Sandhop, Martin – Schäfer, Stefan. *Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0478-8.
- Saussure, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. Přel. František Čermák. Praha: Odeon, 1989. ISBN 80-207-0070-6.
- Sedley, David. *Plato's Cratylus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-0-511-06582-8.
- Sedley, David. *Plato's Cratylus*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [on-line]. Edward N. Zalta (ed.). URL: <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/plato-cratylus/>> (cit. 13. 5. 2011)
- Wyller, Egil Anders. *Pozdní Platón: tübingenské přednášky 1965*. Přel. Tomáš Dimter. Praha: Petr Rezek, 1996. ISBN 80-86027-00-7.